

Bengt Lindroth

Väljarnas hämnd – Populism och nationalism i Norden

CARLSSON | 340 S. | ISBN ISBN 9789173317498

**POPULISMEN
BESEGRADES AV
PARLAMENTARISKA
SYSTEMET**Recensent **Olof Petersson**

FÖR ATT FÖRSTÅ förändringarna i det politiska landskapet måste man inse att politik inte bara är ekonomisk-social intressekamp, välfärdsbygge och lagstiftning, utan också kulturkamp, menar Bengt Lindroth. Underliggande frågor om värderingar, moral och livsstil har möblerat om politiken i Norden.

POLITIK & SAMHÄLLE

PÅ TÅGET NER till den europeiska statsvetarkonferensen i Mannheim april 1973 fick vi sällskap med några danska valforskare. Samtalet kretsade kring den överväldigande stabiliteten i skandinavisk politik. Trots enorma samhällsförändringar fortsatte samma gamla partier att dominera val och parlament. Norrmannen Stein Rokkan hade i några uppmärksammade arbeten förklarat händelselösheten. Partisystem förändras inte ständigt och gradvis utan genom sällsynta och genomgripande omvälvningar. Konflikterna mellan stad och land, mellan stat och kyrka och mellan arbete och kapital alstrade en gång i tiden intressemotsättningar, politisk mobilisering och partibildningar. Därefter frystes ett lands partisystem för lång tid framåt. Dagens politiska partier kunde därför läsas som sediment från gårdagens maktstrider.

Sedan dröjde det bara några månader. I september 1973 kom plötsligt ett helt nytt parti in i det norska stortinget: Anders Langes Parti til sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep. I december 1973 inträffade ett danskt jordskreds-

val. Över 40 procent av väljarna bytte parti och en tredjedel av folketingets ledamöter skiftades ut. Landets näst största parti blev det nya Fremskridtspartiet under ledning av advokaten Mogens Glistrup.

Nordisk politik har inte varit sig lik sedan dess och väl heller inte nordisk statskunskap. Forskarna famlade efter teorier och begrepp, men frågorna är alltså fler än svaren. Var det fråga om en ny omvälvande omgruppering enligt Rokkans teori? Men vilka var i så fall konfliktlinjerna? Var begrepp som populism och nationalism ägnade att upplysa eller fördunkla? Rörde det sig om unika händelser i respektive land eller fanns det ett större nordiskt och europeiskt mönster? Vad höll på att hända bland de tidigare så stabila väljargrupperna? Var det fråga om en helt ny typ av partibildning eller skulle de nya protestpartierna följa samma mönster som de gamla etablerade partiorganisationerna?

Den akademiska specialiseringen visade sig ha nackdelar. I efterhand är det tydligt att framgångarna för politiker som Veikko Vennamo, Timo Soini, Anders Lange, Carl I. Hagen, Siv Jensen, Mogens Glistrup, Pia Kjærsgaard, Ian Wachtmeister, Bert Karlsson och Jimmie Åkesson bara kan förstås om man ser samspelet mellan otrugga väljare, politiskt entreprenörskap, idéhistoriskt arv, kulturpolitiska konflikter, massmedial logik och inrikespolitiskt rävspel. Det är få förunnat att besitta den kombination av lärdom, insiderkunskap och överblick som krävs för att förstå vad som har hänt. Den erfarne radiojournalisten Bengt Lindroth uppfyller inte bara dessa krav, utan har också förmågan att skriva en bok som förenar perspektiv och detaljskärpa.

INLEDNINGSVIS RESONERAR LINDROTH om vilka tankeredskap som behövs för att förstå dessa tillskott till de nordiska partisystemen. De centrala begreppen är "populism" och "nationalism", ord som också förekommer i bokens undertitel. Men i sin genomgång av litteraturen finner han snart att dessa begrepp är mångtydiga och omstridda. Han avstår klokt nog att förirra sig i ytterligare begreppsexercis och använder ordet "populism" mest som samlingsbeteckning för de senaste halvseklens nya protestpartier i Norden. Försöken att urskilja "populistiska" drag hos andra partier leder inte särskilt långt. Boken handlar primärt om framstegspartier, sannfinnländare, sverigedemokrater och deras närmaste släktingar.

Lindroth ratar med mild skepsis flera olika tolkningar av det populistiska fenomenet i nordisk politik. Björn Fryklunds och Tomas Petersons marxistiskt anlagda avhandling om populism och missnöjespartier i Norden från 1981 omnämns men

följs inte upp. Ann-Cathrine Jungars förslag att förstå dessa antietablissemangspartier som "centerauktoritära" avvisas, möjligen något förhastat, som tvelaktigt.

Bokens centrala begrepp är i stället "kulturkamp". Under lång tid var politisk verksamhet liktydig med ekonomisk-social intressekamp, välfärdsbygge och lagstiftning. Lindroth vill få oss att erkänna att politik också handlar om "kultur både i idémässig och något slags antropologisk mening, om kulturkrockar och kulturkonflikter, om värderingar som bryts mot varandra, det påstått moderna och föränderliga mot det rådande eller konservativa, det radikala mot det samhällsbevarande, det landsortsmässiga mot det storstadsfixerade, folkliga synsätt på konst och underhållning mot skolade eliter". De populistiska eller nationalistiska rörelserna måste ses som uttryck för en kulturkamp. Och så tar Lindroth med läsaren på en idé- och kulturhistorisk resa över Nordens politiska landskap. Källorna är lika mycket diktsamlingar och skönlitteratur som avhandlingar och konferensrapporter. Det är mycket lärorikt.

KAPITLET OM DANMARK inleds med den danska rapparen och sångerskan Natasja som dog i en bilolycka på Jamaica 2007. I sin debutskiva *I Danmark er jeg født* åkallade hon ett mer kulturellt öppet och mindre kvävande nationalistiskt Danmark än det hon själv ansåg sig leva i. Det finns här en direkt koppling till den alltså pågående diskussionen om hur det danska nederlaget mot tyskarna 1864 ska tolkas. Visserligen förlorade landet en stor del av sitt territorium, men genom förlusten av de tyskspråkiga delarna blev nationen språkligt homogen. Fortfarande pågår striden om vad det innebär att vara "dansk".

Dansk Folkeparti har tagit på sig huvudrollen i den danska kulturkampen; "mot kulturradikalismen, mot de elitära kulturella smakdomarna, mot invandrings- och flyktningpolitiken och för danskheten", skriver Lindroth. Det var här som socialdemokratin förlorade orienteringen: "osäker då det gällde kulturkampens frågor om radikalism och modernitet kontra folklig konservatism, splittrad i sin syn på Danmarks medverkan i EU:s utveckling mot en starkare union, vacklande i sitt svar om huruvida de nya invandringsnegativa opinionerna skulle fångas upp".

Norska Fremskridtspartiets genombrott berodde mycket på ett missnöje med skatter, krängel och byråkrati. Men Lindroth framhäver att det inte bara handlade om välfärdsstaten och materiella frågor. Partigrundaren tog avstånd från "storstadsmoralens själsliga egoism" och hyllade landsbygdens natur och släktmoral. Efter

några år tillkom invandringspolitik och flyktingmotstånd som viktiga inslag i förkunnelsen. Aktuell norsk forskning visar att partiet består av flera olika läger: en nyliberal falang som tidvis varit stark i Oslo, en mer gammaldags nationalistisk som går emot invandring och så småningom vunnit terräng också uppe i de nordliga landsdelarna, en kristet-konservativ flygel ute på Vestlandet, bland annat kvinnor som ställer sig främmande till modern storstadfeminism, egenföretagare och auktoritärt lagda väljare eller arbetare som annars sympatiserat med socialdemokrater, mest män med lägre utbildning på Östlandet utanför Osloområdet.

Två idéer förenar Veikko Vennamos Landsbygdsparti och efterföljaren Timo Soinis Sannfinländarna. Den ena är motståndet mot "tvångssvenskan" och därmed de speciella garantierna för Finlands svenskspråkiga minoritet. Den andra är upplevelsen av ett hot mot den lilla nationens gränser från den internationella omgivningen och dess eviga tryck, oavsett om det rör sig Sovjetunionen eller Europeiska unionen. Finland handlar om "att överleva när världen är ond", för att citera en av bokens rubriker. Finsknationalism, kulturkonservatism och främlingsfientlighet bildar huvudingredienserna i partiets ideologiska brygd.

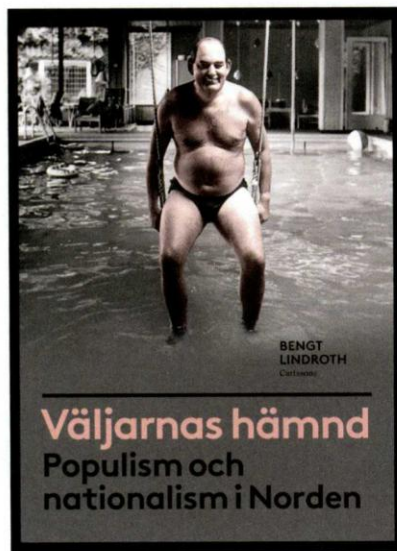
Också i Sverige finner Lindroth att de politiska konflikterna kan beskrivas som en kulturkamp. "Å ena sidan visionen om folkhemmet, eller minnet av folkhemmet som likt ett en gång sjunket stolt och övertungt regalskepp ändå kan lyftas upp ur svenska hjärtans djup igen." Detta kan kallas välfärdsnationalism. "Å andra sidan hoppet om att något slags New York med scandinavisk touch ska växa fram på allt mer urbaniserade nordeuropeiska breddgrader." Det lika mångtydiga som kontroversiella ämnet är "mångkultur".

Kapitlet om Sverige är delvis summariskt, antagligen därför att författaren förutsätter att läsarna redan är förtrogna med Sverigedemokraternas historia. Men han missar därmed några viktiga pusselbitar. Man saknar särskilt Teodor Holmberg, som tillsammans med Benjamin Disraeli är de enda personer som återropas som ideologiska inspiratörer i Sverigedemokraternas principprogram. Holmberg var nationalkonservativ men ingen diktatursvärmare. Alldenstund Lindroth, med all rätt, framhäver Grundtvigs betydelse för dansk politisk kultur hade det legat nära till hands att uppmärksamma hur Holmberg inleder sin bok *Den svenska folkhögskolan* från 1897 med att åkalla Grundtvigs "väldiga ande".

TITELN PÅ LINDROTHS bok, *Väljarnas hämnd*, är ett citat från socialdemokraten och

statsministern Jens Otto Krag när han kommenterade framgången för Fremskridtspartiet vid valet 1973. Väljarna hade tagit hämnd på de etablerade partierna. På goda grunder var de förvirrade och besvikna: "Det är denna folkliga otillfredsställelse som är verkligheten bakom beskyllningarna", det som hänt var "en allvarlig kris för folkstyret". Det etablerade partierna måste nu koncentrera sig på att lösa de problem som hade utlöst väljarnas protester.

Boken formar sig till en modern politisk historia. Den skildrar en tid då "den bre-

”De populistiska eller nationalistiska rörelserna måste ses som uttryck för en kulturkamp.”

dare kulturkampens underliggande frågor om värderingar, moral och livsstilar öppet bröt fram och yrkade på ommöblering och förnyelse av hela partilivet”. Frågan är vad det betyder att nordisk politik fått en ny politisk familj. Nationalismen och misstron mot EU och annat internationellt samarbete skulle kunna "påskynda en åternationalisering av hela kontinenten", sammanfattar författaren. Han kallar själv sitt perspektiv för "kulturalistiskt". De gamla ekonomiskt-socialt grundade ideologierna om socialism och liberal marknadsekonomi är otillräckliga. "I ett sånt klimat kan nationalistiska eller etnifierade förklaringsmodeller saluföras enklare och vinna trovärdighet. Religionerna har återkommit som politiserat stoff."

Att krympa utrymmet för falska profeter är det politiska livets främsta och svåraste uppgift, heter det i bokens slutord. Avslutningsackordet blir pessimistiskt. "Lusten och orken till det internationella har runnit ur Europas demokrater, oavsett politisk valör." Ungerns nuvarande härskare har förklarat sig själv som antiliberal. "Sådant är Europa idag, en pessimismens kontinent", suckar Lindroth.

Men börjar det inte också bli dags att komma till ett domslut i den stora matchen, den mellan Populisterna och Systemet? Medlemmarna i den nordiska politikens nya familj började alla som protestpartier, inte bara mot skattenivåer och invandrarkvoter utan mot hela det parlamentariska spelet. Protesterna vände sig mot eliterna i de etablerade partierna. Politiker var "elefanter" som skulle bort, nu skulle "verklighetens folk" ta över, underförstått med en karismatisk och auktoritär ledare i spetsen.

Jag minns en eftervalsanalys på Frisinnade klubben en kväll strax efter valet i september 1991. Ny Demokrati hade inte bara kommit in i riksdagen utan hade också fått en utslagsgivande position mellan de två blocken. Många var skräddade. Men Jan-Erik Wikström, en slipad parlamentariker i dåvarande Folkpartiet, lutade sig lugnt tillbaka: "Vi tar dem i utskotten." Och det var just vad som hände. Det parlamentariska systemet var starkare än partiet med drag under galoscherna. Ny Demokrati maldes ner av riksdagsarbete, parlamentariskt ansvar och inre stridigheter.

HISTORIEN OM DEN nordiska populismen är historien om hur outsiders förvandlas till insiders. Landsbygdspartiet satt med i Finlands regering redan under 1980-talet. Fremskrittspartiet tog regeringsansvar i Norge 2013. Sannfinländarna gick in i regeringen efter valet 2015 och Timo Soini är vice statsminister. Dansk Folkeparti har visserligen inga ministrar men är i realiteten en del av regeringens underlag. Demokratien vann. Antietablissemangspartierna har blivit en del av etablissemanget. Lindroth återger själv huvudresultatet från den norske statsvetaren Anders Ravik Jupskås undersökningar: Det politisk-demokratiska systemet i Norge har haft större inverkan på Fremskrittspartiets utveckling än tvärtom. Partiet har anpassat sig till systemet och byggt upp en traditionell och effektiv ledd organisation, breddat sitt program och vunnit folklig legitimitet som sant demokratiskt.

► Olof Petersson är statsvetare.